

ВІЙНА В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ БЕЗСУБ'ЄКТНОСТІ ПОЛІТИКИ

В межах наукового осмислення повномасштабної війни в Україні, у статті запропонований ретроспективний огляд тенденцій розвитку політичної системи Росії у порівнянні із Україною протягом останнього десятиріччя з точки зору політичної безсуб'єктності. Автор припускає, що сформований із початком війни консенсус «мовчазної більшості» у російських елітах та суспільстві викликаний тим, що агресивний напад на Україну є закономірним етапом розвитку російської політичної системи в межах нової фази неоімперського циклу. На основі синергетичної парадигми у статті розкривається поняття безсуб'єктності політики та принципу резонансних впливів, відповідно до якого керуючий вплив процесами розвитку нелінійної системи може бути ефективним тільки тоді, коли він узгоджений з внутрішніми властивостями даної системи. Згідно із висновками автора, обидві політичні системи на момент війни є безсуб'єктними за своєю суттю: політичні дії акторів відповідають внутрішньому стану систем, що сформувався в ході попередніх практик. Як доводять емпіричні дані, тренди останнього десятиріччя в Росії свідчать, що консолідація персоналістського авторитарного режиму В.Путіна відбувалася паралельно із зростанням патерналізму, пасивності суспільства та руйнуванням горизонтальних зв'язків. З іншого боку, президент України В.Зеленський відповідає запиту мережевої децентралізованої української політичної системи на лідера військового часу. За умови, що формування нового імперського циклу у сучасній Росії – це безсуб'єктний процес, навіть при реалізації сценарію зміни диктатора, російська політична система продовжить розвиток в межах цього циклу. Враховуючи недовготривалість агресивних імперських проектів 20-го сторіччя, попри певні суб'єктні зусилля кремлівського режиму, розв'язана проти України агресивна війна може стати для Росії початком етапу занепаду в життєвому циклі неоімперського проекту.

Ключові слова: війна в Україні, безсуб'єктність політики, політична система, неоімперіалізм

Наукове осмислення повномасштабної війни в Україні, розв'язаної цинічною та жорстокою агресією Росією 24 лютого 2022 р., вкрай складе для українського дослідника. Поки тривають кровопролитні бої на фронті, мирні мешканці українських міст щодня гинуть від ракетних ударів російського агресора, а на звільнених від окупантів територіях знаходять нові масові поховання, ми швидше є хронікерами, ніж дослідниками. Сьогодні ми пишемо літопис героїчного супротиву українського народу та мобілізуємо академічний фронт для боротьби із агресором. Разом з тим, всебічне дослідження повномасштабної російської агресії є важливим, щоб уже зараз почати проектувати майбутню політичну архітектуру вільної, суверенної та незалежної Української держави після нашої спільної Перемоги.

Одним з актуальних питань, що підіймається оглядачами та дослідниками в контексті війни, є те, чи приймалося рішення про агресивне вторгнення до України одноосібно диктатором В.Путіним та чому російські еліти та суспільство об'єдналися у мовчазному консенсусі підтримки цих дій, навіть перебуваючи під важким тягарем західних санкцій та перспективою повною ізоляції. Так, дані соціологічних досліджень в Росії безпосередньо перед та після початку вторгнення до України свідчать про сформовану «мовчазну більшість»: близько 60% російських респондентів висловили у різних опитуваннях підтримку «спецоперації» в Україні. Дані російського «Левада-центр» демонструють, що рейтинг схвалення дій В.Путіна зріс з 69% у січні до 83% у березні 2022р., після початку війни [1]. Тобто мова йде не просто про пасивну громадську підтримку рішення кремлівського режиму про початок війни, а й про значну інтенсифікацію мілітаристських агресивних настроїв в російському суспільстві.

Автор припускає, що такий консенсус може бути викликаний тим, що війна в Україні стала закономірним етапом розвитку російської політичної системи в межах нової фази неоімперського

циклу. Виходячи з публічного дискурсу та конкретних дій (як-от, відновлення гербів російської імперії на окупованих українських територіях), дії путінського режиму сьогодні багато в чому апелюють навіть не до радянських практик, а до імперського минулого Росії часів династії Романових. Можна припустити, що початок етапу «зародження» цього нового імперського циклу було покладено у ході першої та другої чеченських війн, ескалації конфліктів у Молдові, Грузії та інших пострадянських республіках. Періодом «розквіту» циклу можна вважати анексію Криму та початок війни в Донбасі у 2014 р. Метою цієї статті є дослідження безсуб'єктності неоімперського циклу в Росії протягом останнього десятиріччя задля прогнозування його подальшого розвитку. Для цього порівнюються характеристики політичних систем Росії та України на основі емпіричних даних досліджень української соціологічної групи «Рейтинг» [2], російського «Левада-центр» [1], а також міжнародних досліджень Word Values Survey (WVS) [3], Nations in Transit [4], Legatum Institute [5].

Політична безсуб'єктність: теоретичний аспект

Під *політичним суб'єктом* у цій статті розуміється агент результативних політичних рішень і дій, який здатний модернізувати політичний простір, формувати колективні смисли і цінності, інституціоналізувати процеси, конструювати соціальну реальність. Основними критеріями політичної суб'єктності є не тільки інтенція до політичної дії та наявність відповідних ресурсів, але і результативність політичних дій та здатність викликати політичні зміни [6, с.47]. *Безсуб'єктність політики* (political subjectnessless) як наукова категорія є відносно новою для політичної науки. Вона спорадично вживається у дослідженнях економістів, соціологів, філософів для оцінки поточного політичного стану системи через вивчення ефективності реалізації управлінських компетентностей влади та рівня соціальної пасивності (абсентеїзму) мас. Безсуб'єктність порядку протиставляється суб'єктності соціальних змін [7].

На думку автора, найбільш змістовно поняття безсуб'єктності політики може бути розкритим на основі синергетичної парадигми (або complexity science). Зокрема, синергетична модель Г. Хакена для пояснення становлення когерентного поведінки елементів (самоорганізації) включає три найважливіші уявлення: параметри порядку, принцип підпорядкування, циклічну причинність. У нерівноважній відкритій системі, в яку накачується енергія, в результаті флуктуацій і конкуренції мод встановлюються колективні зразки поведінки. Хоча система може складатися з величезної кількості елементів, що володіють великим числом ступенів свободи, її макроскопічне поведіння може бути описано невеликою кількістю істотних мод (параметрів порядку) або навіть всього лише однією модою [8, с.7]. Відповідно до запропонованого в межах синергетики принципу резонансних впливів, керуючий вплив процесами розвитку нелінійної системи (якими є всі політичні системи) може бути ефективним тільки тоді, коли він узгоджений з внутрішніми властивостями даної системи, тобто є резонансною [9, с.52]. Отже, при наявності політичних суб'єктів (інститути, групи інтересів, індивіди), політичний процес, як нелінійний та нерівноважний, характеризується трендом безсуб'єктності.

Важливими з точки зору дослідження безсуб'єктності політичних процесів є *циклічні моделі*, що базуються на фундаментальному принципі поведінки нелінійних систем. Це періодичне чергування стадій хаосу та порядку, еволюції і інволюції, вибуху активності, збільшення інтенсивності процесів і їх загасання, ослаблення, сходження до центру, інтеграції і розбіжності, дезінтеграції, хоча б часткового розпаду. У гуманітарних науках ідеї циклічності представлені у моделях економічних циклів Н.Д.Кондратьєва та Й.Шумпетера, коливальних режимів Дж.К.Гелбрайта, етногенетичних ритмів Л.Н.Гумілева, циклів всесвітньо-історичного процесу О.Л.Чижевського, історичних циклів війни та миру А.Тойнбі, маятникових коливань соціокультурних систем П.Сорокіна. Відповідно до цих моделей, цикли історичного розвитку є еволюційними за своєю суттю. Це означає, що в результаті проходження еволюційного циклу соціальна або політична система виходить на новий рівень розвитку, але при цьому багато в чому (хоч і не повністю) відтворює стани, які вона вже проходила [10, с.6-7]. Зокрема, це проявляється в періодичному розквіті імперій і їх подальшому катастрофічному розпаді.

Циклічність та життєві цикли розвитку імперій досліджували Ч.Тіллі [11], Н.Фергюсон [12], А.Мотиль [13] та ін. Так, Н.Фергюсон доводить, що усі імперії розвиваються за певною моделлю життєвого циклу. Однак у порівнянні із попередниками із античності, середньовіччя чи нового часу, строк життя сучасних імперій суттєво знижується. Так, середня «тривалість життя» Римських імперій становила 829 років, близькосхідних імперій (Ассирії, держави Аббасидів, Османської імперії) – трохи більше 400 років. Британська, голландська, французька та іспанська імперії існували приблизно по 300 років, а португальська – майже 500. Імперії, що виникли у 20 сторіччі, навпаки, мали порівняно

короткий «життєвий цикл». Більшовицький СРСР нараховував менше 70 років (1922-1991 рр.), а гітлерівський Третій Рейх за 12 років свого існування імперією у справжньому сенсі був лише половиною цього терміну. Таку недовговічність Н.Фергюсон пов'язує з тим, що ці імперії відкинули традиційні релігійні та правові норми, що обмежували державне насильство, а також їх прагненням до безпрецедентної централізації влади, контролю над економікою та соціальною однорідності.

Американський дослідник Ч.Тіллі у своїй роботі «After empire» [11], написаній на тлі ейфорії західної науки після розпаду радянської імперії, резюмував, що час величезних євразійських імперій, які почали виникати на території від Середземного моря до Східної Азії майже чотири тисячі років тому, йде у минуле. Реальність сьогодення демонструє, що висновки Ч.Тіллі, як і проголошений Ф.Фукуямой «кінець історії», були дещо завчасними. Провівши анексію Криму та розпочавши війну в Донбасі в 2014 р., путінська Росія вочевидь намагається вийти на новий неоімперський цикл. І цей процес, як свідчать наведені нижче емпіричні дані, за своєю суттю є безсуб'єктивним.

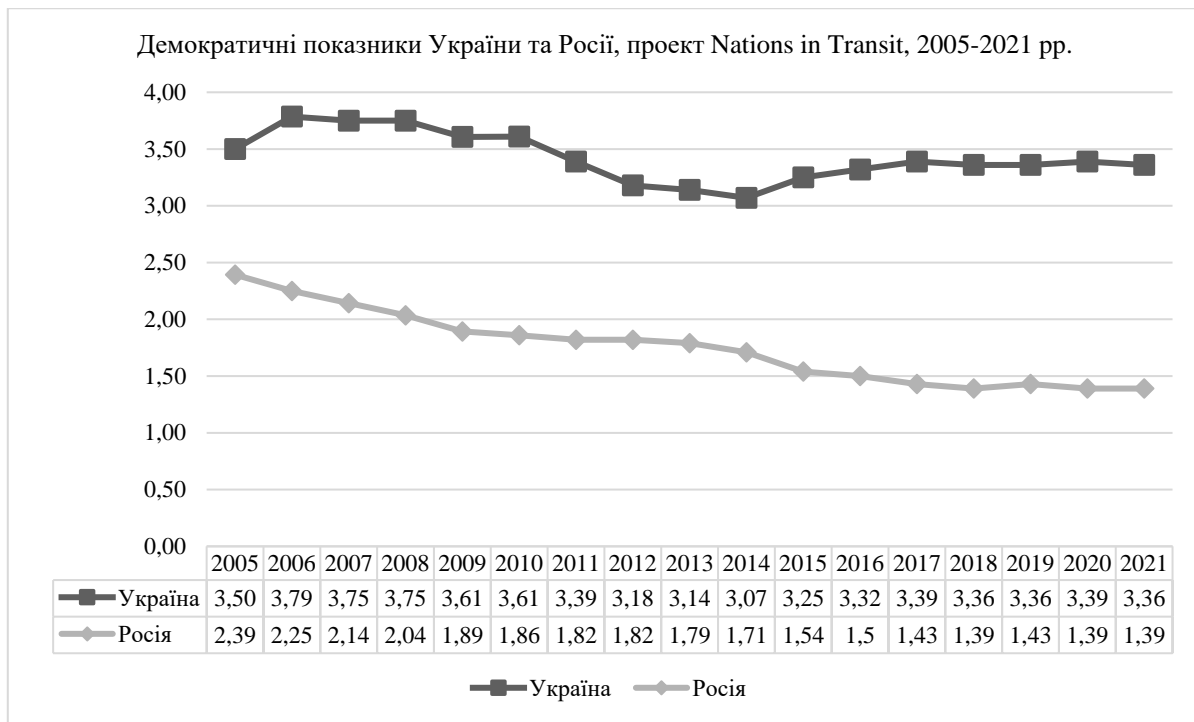
Виклад основного матеріалу

Попри намагання другого президента України Л.Кучми ще у 2000-х рр. внести до публічного дискурсу тезу «Україна – не Росія», обидві країни до останнього часу сприймалися як схожі за суспільно-політичними та ціннісними установками. Так, у порівняльних соціологічних дослідженнях World Values Survey та останній «культурній мапі світу» Інглхарт-Вельцеля [3], Україна та Росія віднесені до червоного кластеру православних посткомуністичних країн. Разом з тим, емпіричні дані щодо характеристик політичної системи, як-от політичний режим, інституційна та генералізована довіра, громадянська активність та мережеві зв'язки, демонструють, що протягом останнього десятиріччя Україна та Росія мали кардинально різні траєкторії розвитку. З 2014 р. в Росії консолідувався персоналістський авторитарний політичний режим із інтенсифікацією патерналізму, максимальним обмеженням індивідуальної свободи та руйнуванням горизонтальних зв'язків. Політична система України, навпаки, в межах гібридного політичного режиму рухалася в напрямку децентралізації, збільшення ролі мережевого суспільства із збереженням історично низьких рівнів інституційної довіри.

Політичний режим в Росії, відповідно до дослідження Nations in Transit організації Freedom House, до 2008 р. класифікувався як напівконсолідований авторитарний. Після війни в Грузії путінський авторитаризм почав консолідуватися – *democracy score* коливалися на рівні від 1,89 до 1,71 (*див. мал.1*)*. Анексія Криму та розв'язана Росією війна в Донбасі у 2014 р. пришвидшила процеси консолідації персоналістського авторитаризму (*democracy score* 1,39 у 2021 р.). 2010-ті російська влада витратила на повне усунення конкурентності виборів та встановлення контролю за пресою та інтернетом. Після протестів на Болотній площі у 2012 р. російська влада запровадила цілий арсенал засобів для репресій проти протестувальників. Санкціоновані Кремлем вбивства відомих журналістів та опозиціонерів стали символічними жестами, спрямованими на те, щоб змусити громадянське суспільство замовкнути [14].

В Україні політичний режим, що класифікується проектом Nations in Transit як гібридний, на практиці мав неоднозначну та нестабільну історію, регулярно змінюючись між електоральною демократією та автократією протягом кількох десятиліть. Після періоду тривалого зниження демократичних показників у період правління В.Януковича, з 2014 р. дослідники Freedom House фіксували їх поступове зростання [4]. Згідно із даними Legatum Institute, станом на 2021 р. Україна мала найнижчий показник інституційної довіри (25 пунктів зі 100) серед досліджуваних пострадянських країн**. Згідно із висновками О.Балакіревої та А.Дмитрука [15, с.170], в Україні протягом останніх десяти років більшість соціальних і політичних інституцій продовжували генерувати переважну недовіру до своєї діяльності. В Росії інституційна довіра, навпаки, мала вищі показники із тенденцією різкого зростання після 2014 р. В цілому, у динаміці 2007-2021 рр. саме авторитарні режими демонстрували найбільше зростання інституційної довіри у порівнянні із демократіями та гібридними режимами. Найвища висхідна динаміка інституційної довіри серед авторитарних режимів за цей період була зафіксована саме у Росії (+136%).

Мова йде про вертикальну довіру за Р.Патнемом [16], яка є домінуючою в суспільствах з переважно ієрархічними соціальними зв'язками. На противагу їй, горизонтальна довіра – це міжособистісна довіра за межами первинних груп, тобто довіра між рівними суб'єктами. При зростаючих рівнях інституційної довіри, горизонтальна довіра в Росії є, навпаки, нижчою, ніж в Україні. Відповідно до даних World Values Survey [3], у хвилі 2017-2022 серед українців 27% вважали, що більшості людей можна довіряти проти 22,9% в Росії. Відповідно до Legatum index 2021 [4], в Україні міжособиста довіра оцінюється у 51,5 пунктів зі 100, в той час як у Росії – 41,6.

Мал. 1. Динаміка демократичних показників (democracy score) України та Росії у 2005-2021 pp.

Джерело даних: дослідження Nation in Transit, Freedom House, 2005-2021 pp. [4]

Як зазначає П. Штомпка, формування громадянського суспільства потребує зростання можливостей упроваджувати нові форми соціальної організації, що залежить від соціального й людського капіталу, який пов'язаний з довірою, почуттям солідарності, усвідомленістю цілеспрямованих дій (суб'єктності), що спираються на спільні цінності [17, с. 123]. У Росії протягом останнього десятиріччя, навпаки, максимально звужувалися простори, де велика кількість людей могла б самостійно спілкуватися поза контролем влади, та захищалися засоби незалежної самоорганізації, руйнувалися залишки незалежних ЗМІ та інтернет-ресурсів. Очевидно, що кремлівський режим переслідував мету не дати великій кількості людей стати єдиною публікою, частиною спільноти зі схожими поглядами, бажаннями та політичною мовою [14]. Згідно із висновками О.Мірясової [18], в російській «зоні влади» – просторі ухвалення стратегічних рішень – не діють універсальні для всіх громадян норми, а політична конкуренція замінена на адміністрування. Громадянську активність зосереджено у «протополітичному полі», що не має реального впливу на політичні процеси. Парадокс сучасної Росії полягає в надмірній ідеологізації у поєднанні із примусовою деполітизацією та громадянською неучастю (пасивністю).

Через звуження громадянського простору та руйнування горизонтальних зв'язків, в Росії спостерігалася інтенсифікація патерналістських стосунків за вертикаллю влада-громадяни. Зокрема, згідно із WVS 2017-2020, 22,4% росіян проти 8,6% українців вважали, що саме уряд має взяти на себе більше відповідальності, щоб забезпечити кожного. В той час як 17,4% українців проти 6% росіян вважали, що саме люди мають взяти на себе відповідальність. 96,6% росіян не приймали участі у жодних групах самодопомоги та взаємодопомоги [3].

В Україні з 2014 року, навпаки, фіксується зростання проактивної позиції громадян у стосунках із владою. Як демонструють О.Балакірева та А.Дмитрук [15, с.172] на підставі аналізу численних соціологічних досліджень українського суспільства, у березні 2014 року 34,9% респондентів займали активну волонтерську позицію, ще 12% – дуже активну. Майже аналогічні показники були зафіксовані і у 2019 р. Згідно із висновками К. Ньютона та С. Змерлі [19], сучасні суспільства, які характеризуються поширеною мережею соціальних зв'язків і дієвих каналів взаємодії через добровільні асоціації, за участі політичних інститутів спонукають індивідів до надійної, відповідальної поведінки (яка викликає довіру), що спричиняє формування високого рівня суспільної довіри і водночас послаблення ролі політичних інститутів, що і спостерігається в Україні. Після початку повномасштабної війни у 2022 р. розгалужена система добровільних організацій та окремих

волонтерів допомагає збирати спорядження та зброю для Збройних сил України та територіальної оборони, передавати гуманітарну допомогу для постраждалих регіонів. Децентралізовані громадянські та особисті мережі взаємодопомоги в Україні та Європі допомогли в евакуації та влаштуванні більше 7,7 мільйонів внутрішніх переселенців та 5 мільйонів українців, що були вимушені виїхати за кордон (за даними ООН станом на 1 травня 2022 р.). Спільнота української IT-армії, що чинить кіберспротив агресору, нараховує понад 280 тисяч учасників. Українські громадянські мережі стали не менш потужною зброєю, ніж «Джавеліни» та «Байрактари».

Висновки

Таким чином, тренди останнього десятиріччя в Росії свідчать, що консолідація персоналістського авторитарного режиму В.Путіна відбувалася паралельно із зростанням патерналізму та руйнуванням горизонтальних зв'язків у суспільстві. З іншого боку, президент України В.Зеленський також опинився «у потрібному місці і у потрібний час» (за синергетикою): він відповідає запиту мережевої децентралізованої української політичної системи на лідера військового часу. З позиції постнекласичної науки суб'єкт вбудований в ситуацію управління: він будує ситуацію, але і вона будує його. Відповідно до концепції «влади безлічі» (Ш.Муфф та Е.Лаклау), політична суб'єктність у більшій мірі стає колективним атрибутом, ніж індивідуальним. Можна зробити попередній висновок, що обидві політичні системи на момент війни є безсуб'єктними за своєю суттю: політичні дії акторів відповідають внутрішньому стану систем, що сформувався в ході попередніх практик.

За умови, що формування нового імперського циклу у сучасній Росії – це безсуб'єктний процес, навіть при реалізації сценарію зміни диктатора, російська політична система та суспільство продовжить розвиток в межах цього циклу. Враховуючи недовготривалість агресивних імперських проектів 20-го сторіччя, можемо припустити, що новий неоімперський російський цикл буде також недовговічним. Згідно із Н.Фергюсоном, імперія виникає і існує, якщо в очах самих імперіалістів вигода від правління іншими народами перевищує пов'язані з цим витрати, а в очах самих підкорених народів вигоди від підпорядкування іноземній державі переважають «витрати», пов'язані з опором колонізаторам [12]. Як доцільно підкреслює А.Мотиль, «абсолютизм породжує патології, що призводять до його саморуйнування, і це в територіально великих імперіях неминуче призводить до послаблення контролю центру над периферією» [13]. Імперії минулого руйнувалися, якщо колись домінуючі у суспільстві ідеї остаточно втрачали свою вагу, а економіка не забезпечувала потреб населення. Попри певні суб'єктні зусилля кремлівського режиму, розв'язана проти України агресивна війна може стати для Росії початком етапу занепаду в життєвому циклі неоімперського проекту.

Примітки:

* Дослідження Nations in Transit щорічно оцінює 29 країн за шкалою від 1 до 7 (вищий) у семи категоріях: Демократичне управління, Вибірчий процес, Громадянське суспільство, Незалежні ЗМІ, Місцеве самоврядування, Судова система та незалежність, Корупція. Бали за категоріями усереднюються для отримання "балу демократії" (democracy score), де 1.00-2.00 – консолідований авторитарний режим; 2.01-3.00 – напівконсолідований авторитарний режим; 3.01-4.00 – транзитний/гібридний режим; 4.01-5.00 – напівконсолідована демократія; 5.01-7.00 – консолідована демократія [4].

** Показник *Інституційна довіра* із Індексу процвітання Legatum Institute Foundation відображає рівень довіри населення до політиків та уряду, фінансових інститутів та банків, судової системи, військових на основі опитувань Gallup Dailies, World Values Survey, European Values Survey, Global Barometer Surveys тощо. Шкала індексу варіюється від 0 (низький) до 100 (високий) [5].

Бібліографічний список:

1. Levada Center Indicators. URL: <https://www.levada.ru/en/ratings/> (дата звернення: 08.05.2022).
2. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyaty_observatsionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html (дата звернення: 08.05.2022).
3. World Values Survey Wave 7 (2017 – 2021). URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> (дата звернення: 08.05.2022).
4. Nations in Transit 2021: The Antidemocratic Turn. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2021/antidemocratic-turn> (дата звернення: 08.05.2022).
5. The Legatum Prosperity Index 2021. Legatum Institute Foundation. URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4429 (дата звернення: 08.05.2022).
6. Краснякова А.О. Політична суб'єктність: умови становлення та ознаки розвитку. *Проблеми політичної психології*. 2014. № 1. С. 45-55.

7. Злобіна О.Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін. К.: Інститут соціології НАН України, 2004. 400 с.
8. Хакен Г. Синергетика. Пер. с англ. В.И. Емельянов. М.: Мир, 1980. 388 с.
9. Гелих О.Я., Князева Е.Н. Управление и синергетика: учебное пособие / 3-е изд. СПб.: Книжный Дом, 2012. 217 с.
10. Пантин В.И. Циклы и волны глобальной истории. Глобализация в историческом измерении. М., 2003, 276 с.
11. Tilly Ch. After empire: multiethnic societies and nation-building. The Soviet Union, and the Russian, Ottoman and Habsburg empires / Barkey K., von Hagen M. (eds.). Boulder; Oxford: Westview press, 1997. 211 p.
12. Ferguson N. Empires with expiration dates, Foreign Policy (September/October 2006), pp. 46-52.
URL: <https://foreignpolicy.com/2009/10/14/empires-with-expiration-dates/> (дата звернення: 08.05.2022).
13. Motyl A. Why Empires Reemerge: Imperial Collapse and Imperial Revival in Comparative Perspective. *Comparative Politics*. 1999. Vol. 31, No. 2, pp. 127-145. DOI: <https://doi.org/10.2307/422141>
14. Прощайте, 2010-е: как граждан России лишили участия в политической жизни. *The Bell*.
URL: <https://thebell.io/proshhajte-2010-e-kak-grazhdan-rossii-lishili-uchastiya-v-politicheskoy-zhizni>
(дата звернення: 08.05.2022).
15. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка громадської активності та рівня довіри в Україні. *Ukr. Socium*. 2020. № 1(72). С.162 – 185. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.162>
16. Putnam R. D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*. 1995. № 6 (1), P. 65-78. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0002>
17. Sztompka P. Trust: A Sociological Theory. Cambridge University Press, 1999. 214 pp.
18. Мирясова О. А. Гражданская субъектность как предпосылка формирования политического поля. *Политическая наука*. 2018. № 2. С. 214-233.
19. Newton, K., Zmerli, S. Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*. 2011. № 3(2), P. 169-200. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773910000330>

References:

1. Levada Center Indicators. URL: <https://www.levada.ru/en/ratings/> (accessed: 08.05.2022).
2. Desjate zagal'nonacional'ne opituvannja: ideologichni markeri vijni (27 kvitnja 2022). *Grupa «Rejting»*.
URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyy_obschenacionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html (accessed: 08.05.2022).
3. World Values Survey wave 7 (2017 – 2021). URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> (accessed: 08.05.2022).
4. Nations in Transit 2021: The Antidemocratic Turn. *Freedom House*.
URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2021/antidemocratic-turn> (accessed: 08.05.2022).
5. The Legatum Prosperity Index 2021. *Legatum Institute Foundation*.
URL: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/4429 (accessed: 08.05.2022).
6. Krasnjakova A.O. Politichna sub'ektnist': umovi stanovlennja ta oznaki rozvitku. *Problemi politichnoi psihologii*. 2014. №1. S. 45-55.
7. Zlobina O.G. Osobistist' jak sub'ekt social'nih zmin. K.: Institut sociologii NAN Ukraïni, 2004. 400 s.
8. Haken G. Sinergetika. Per. s angl. V.I. Emel'janov. M.: Mir, 1980. 388 s.
9. Gelih O.Ja., Knjazeva E.N. Upravlenie i sinergetika: uchebnoe posobie / 3-e izd. SPb.: Knizhnyj Dom, 2012. 217 s.
10. Pantin V.I. Cikly i volny global'noj istorii. Globalizacija v istoricheskom izmerenii. M., 2003, 276 s.
11. Tilly Ch. After empire: multiethnic societies and nation-building. The Soviet Union, and the Russian, Ottoman and Habsburg empires / Barkey K., von Hagen M. (eds.). Boulder; Oxford: Westview press, 1997. 211 p.
12. Ferguson N. Empires with expiration dates, Foreign Policy (September/October 2006), pp. 46-52.
URL: <https://foreignpolicy.com/2009/10/14/empires-with-expiration-dates/> (дата звернення: 08.05.2022).
13. Motyl A. Why Empires Reemerge: Imperial Collapse and Imperial Revival in Comparative Perspective. *Comparative Politics*. 1999. Vol. 31, No. 2, pp. 127-145. DOI: <https://doi.org/10.2307/422141>.
14. Proshhajte, 2010-е: как grazhdan Rossii lishili uchastija v politicheskoy zhizni. *The Bell*.
URL: <https://thebell.io/proshhajte-2010-e-kak-grazhdan-rossii-lishili-uchastiya-v-politicheskoy-zhizni>
(accessed: 08.05.2022).
15. Balakireva O.M., Dmitruk D.A. Dinamika gromads'koï aktivnosti ta rivnja doviri v Ukraïni. *Ukr. Socium*. 2020. № 1(72). S.162 – 185. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.162>
16. Putnam R. D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*. 1995. № 6 (1), P. 65-78. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0002>.
17. Sztompka P. Trust: A Sociological Theory. Cambridge University Press, 1999. 214 pp.
18. Mirjasova O. A. Grazhdanskaja sub'ektnost' kak predposylka formirovanija politicheskogo polja. *Politicheskaja nauka*. 2018. № 2. S. 214-233.
19. Newton, K., Zmerli, S. Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*. 2011. № 3(2), P. 169-200. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773910000330>.

Natalina N. O. War in Ukraine through the Prism of Political Subjectlessness

As part of scholarly reflection on the full-scale war in Ukraine, the article presents a retrospective review of trends in Russia's political system development compared to Ukraine over the past decade from the perspective of political subjectlessness. The author suggests that the consensus of the "silent majority" in Russian elites and society formed at the beginning of the war is caused by the fact that the aggressive attack on Ukraine was a pattern stage in the development of the Russian political system within a new phase of the neo-imperial cycle. Based on the synergetic paradigm, the article reveals the notion of political subjectlessness and the principle of resonance influences. The managing impact on the development processes of a nonlinear system can only be effective when it is consistent with the internal properties of that system. According to the author's findings, both political systems at the time of war are inherently subjectless: the political actions of the actors correspond to the internal state of the systems, which has been formed in the course of previous practices. Thus, as the empirical evidence proves, trends over the last decade in Russia suggest that the consolidation of V.Putin's personalist authoritarian regime has taken place in parallel with the growth of paternalism, public passivity and the destruction of horizontal ties. On the other hand, Ukrainian President V.Zelenskiy meets the demand of the network decentralised Ukrainian political system for a wartime leader. Provided that the formation of a new imperial cycle in contemporary Russia is a subjectless process, even if the scenario of a dictator change happens, the political system will continue to develop within this cycle. Given the short duration of aggressive imperial projects of the 20th century, despite certain subjective efforts of the Kremlin regime, the aggressive full-scale war against Ukraine may well lead to the beginning of the decline stage in the life cycle of neo-imperial project for Russia.

Keywords: war in Ukraine, subjectlessness of politics, political system, neo-imperialism.